

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАҲРИРИЯТ ҲАЙЪАТИ:

Бош муҳаррир:

проф. **Набиев Д.Х.**

Бош муҳаррир ўринбосари

доц. **Холмирзаев Н.С.**

Масъул котиб

доц. **Жумаев Т.Ж.**

Таҳририят ҳайъати аъзолари:

ф.ф.д. Баҳриддинова Б.М.

проф. Бўриев О.Б.

проф. Ёзиев Л.Ё.

проф. Жабборов А.М.

проф. Кучбоев А.Э.

проф. Менглиев Б.Р.

проф. Нормуродов. М.Т.

и.ф.д. Очилов А.О.

акад. Тожибоев К.Ш.

ф.-м.ф.д. Холмуродов А.Э.

проф. Чориев А.Ч.

проф. Чориев С.А.

пед.ф.д. Шодиев Р.Д.

ф.ф.д. Шодмонов Н.Н.

проф. Эркаев А.П.

проф. Эшов Б.Ж.

проф. Эшқобилов Ю.Х.

проф. Қурбонов Ш.Қ.

проф. Ҳакимов Н.Ҳ.

доц. Бердимуродов Э.Т.

доц. Камолов Л.С.

доц. Орипова Н.Х.

доц. Рўзиев Б.Х.

доц. Эшқораева Н.

доц. Ҳамраева Ё.Н.

2021

3(49)

Қарду хабарлари

Илмий-назарий, услубий журнал

Муассис: Қарши давлат университети

Журнал Қашқадарё вилояти

Матбуот ва ахборот бошқармаси

томонидан 17.09.2010 йилда

№ 14–061 рақамли гувоҳнома

билан қайта рўйхатдан ўтган.

Мусахҳихлар:

Д.Шодмонова

З. Кенжаева

А. Убоженко

Б.Турсунбоев

Саҳифаловчи

Я.Жумаев

Навбатчи

Т.Жумаев

Техник муҳаррир

М.Раҳматов

Журнал 2009 йилда

ташқил этилган

Манзилимиз:

180003, Қарши, Кўчабоғ, 17.

Қарши давлат университети,

Бош бино.

Тел.: (97) 385-33-73, (99) 056-33-14,

факс: 221-00-56;

web-sayt: xabarlar.qarshidu.uz

E-mail: qarduxj@umail.uz

Telegram: t.me/Qardu_xabarlari

Йилига 4 марта

чоп этилади

Адрес редакции:

180003, Қарши, Кучабаг, 17.

Каршинский госуниверситет,

Главный корпус.

Тел.: (97) 385-33-73, (99) 056-33-14,

факс: 221-00-56;

web-sayt: xabarlar.qarshidu.uz

E-mail: qarduxj@umail.uz

Telegram: t.me/Qardu_xabarlari

МУНДАРИЖА

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА

Янгибоев Б. Ч., Мусурмонов Х.О., Мусурмонова М.О., Шукуров А.М. Икки концентрик сферик сиртлар билан чегараланган изотропик қатламнинг радиал тебраниши.....	4
Жабборов А.У., Мусурмонов Х.О., Мусурмонова М.О., Саидова Д.Э., Шукуров А.М. Распространение нестационарных волн от сферической полости вблизи жесткого шара в акустическом пространстве.....	9

КИМЁ

Камолов Л.С., Абдурахмонов А. А., Naxatov.I., Нурмонов С.Э. <i>Stachybotrys chartarum</i> заҳарли микроқўзқориннинг иккиламчи метаболоти стахиботрилактам А нинг тузилиши.....	15
Рустамов Ш.Ю., Жумаев И. З., Усманов П.Б., Жўрақулов Ш.Н. Дигидрокверцетин флавоноидининг инотроп таъсирини тавсифлаш.....	23

БИОЛОГИЯ

Umedova Sh.N. About modern nutrition of teenagers of the southern regions of the republic of Uzbekistan.....	29
Ортиков Э.А., Тоғаев С.А., Рахматов А.А., Бухоров Ғ.Х. <i>Limniris</i> (taush) кенжа туркуми (<i>Iris</i> L.) турларининг Ўзбекистон ботаник-географик районларида тарқалиши.....	32
Зарипов А.А., Есимбетов А.Т., Омонтурдиев С.З., Усманов П.Б., Жўрақулов Ш.Н. Дигидрокверцетин флавоноидининг аорта препарати қисқаришига вазорелаксант таъсири.....	37
Абдураимов О.С., Нархаджаева А., Махмудов А.В., Маматқулова И.Э. Ўзбекистон флорасидаги маданий ўсимликлар ёввойи аجدодларининг озуқабоп турлари.....	42
Тургинов О., Рахматов А.А., Тоғаев С.А., Бухоров Ғ.Х. Сурхон давлат қўриқхонаси учун <i>Salvia</i> l. ва <i>Nepeta</i> l. (lamiaceae) туркумларидан янги топилмалар.....	50
Халимов Ф.З., Алимова Л.Х. Коврак визилдоғи (<i>Machozetus Lehmanni</i> menetries, 1848) нинг морфологик хусусиятлари.....	54

ТАРИХ

Каримов М. Ўзбекистон олий таълим тизимида халқаро ҳамкорлик янги босқичда.....	60
Шакиров И.Р. История взаимоотношения Узбекистана и Сингапура в экономической сфере (1997-2007).....	64
Смесова Е. Активизация сотрудничества Узбекистана и России в рамках деятельности россотрудничества.....	69
Идиев А.А. Шайбонийлар даври этник жараёнларининг тарихий манбаларда ёритилиши.....	74
Жабборова И. XX асрнинг 50–70-йилларида қуйи Қашқадарё зонасининг суғорилиш тарихи.....	79
Qabulov E.A., Hasanov Sh.Sh. Mustaqillik yillarida qishloq xo'jaligining meva va sabzavotchilik tarmog'i: rivojlanishi, muammolar va natijalar.....	82
Xoliqulov Sh.B. Turkistonda sud organlari faoliyatining yo'lga qo'yilishi: notarial idoralar va ularning vazifalari tarixi.....	86

ФАЛСАФА

Норкулов С.Д. Сиёсий онг ва миллий ўзлиқни англаш ўзгаришлар омиллари сифатида.....	92
Зоҳиров Р.Т. Ўзбек оиласида ота – оила устунни ва таянчи.....	96

Жамолов Д.Б. Миллий маданиятнинг шаклланишига таъсир кўрсатувчи омиллар интерпретацияси.....	98
Улугов А.Х. Бағрикенглик маданияти ва унинг Абу Ҳанифа қарашларида намоён бўлиши.....	102
Умарова М. Социально-экономические реформы при правлении Бухарского эмира Шахмурада.....	106
Сатторов М.Д. Табиат ва жамият, улар ўртасидаги ўзаро муносабат шакллари ривожланиш босқичлари.....	109
Раимжанова У. Н. Теории семьи и современные тенденции семейных отношений в обществе.....	112
Чориева Д.И. Талабаларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказишда эстетик маданиятини шакллантириш омиллари.....	117
Исақова З.Р. Ирфоний билимлар таснифи.....	122

СИЁСАТШУНОСЛИК

Мардонов Б.М. Ўзбекистонда ёшлар сиёсатининг устувор йўналишлари.....	128
Хуррамов М.К. 1991–2016 йилларда Ўзбекистон-Қозоғистон савдо-иқтисодий ҳамкорлигининг устувор йўналишлари.....	131
Эминова У.К. Роль женщин в развитии аграрного сектора.....	137

ФИЛОЛОГИЯ

Muhammad Humayun Nadim. Afgʻonistonda yashovchi oʻzbek urugʻlari etnonimlarining lisoniy talqini.....	140
Турғунов А. Муаллиф образи: лингвопоэтик талқин.....	144
Раджабова З.И. Ўқув фразеологик луғатда сўз танлаш муаммолари.....	148
Хамраева Ё.Н., Рахматуллаева К.Н. История изучения валентности глаголов в мировой лингвистике.....	156
Исломов И.Х. Ўзбек тили географик терминлари тизимида омонимия ҳодисаси.....	159
Баҳриддинова Б.М. Илк ўқув луғатлар – ибтидоий мактаб дарсликларининг юзага келиши.....	164
Тожиева Г.Н. Маънавийат тушунчаларини ифодаловчи атов бирликларининг изоҳли луғатларда тавсифланиши.....	170
Жумаева К. Мирзо шеъриятида қўлланган сўзларнинг лексик-семантик муносабатлари тавсифи (синонимия ҳодисаси мисолида).....	174

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ

Хўжакулов А.Э. Педагог-тарбиячи ва оила ҳамкорлигида мактабгача таълим ташкилоти тарбияланувчиларида кадриятли муносабатни шакллантириш йўллари.....	178
Raimberdiyev A. Boshlangʻich taʼlim jarayonida iqtidorli oʻquvchilar bilan olib boriladigan ish usullari.....	181
Рахмонова М.Х. Байрамлар мазмундорлигини ошириш методикаси.....	184
Joʻrayeva N.J. Maktab taʼlim sifati tushunchasi va uning mohiyati.....	187
Муратов Б., Каримов Б. К вопросу профессиональной подготовки учителя-словесника.....	191
Эргашева С. Болаларда ижобий характер хислатларини шакллантиришда халқ оғзаки ижоди намуналарнинг роли.....	194

AFG'ONISTONDA YASHOVCHI O'ZBEK URUG'LARI ETNONIMLARINING
LISONIY TALQINI

Muhammad Humayun Nadim (TerDU)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Shimoliy Afg'onistondagi o'zbek elatlari urug'-aymoqchilik tizimini va yashovchi aholi etnomadaniy holati haqida fikr bildirilgan. Negaki, Afg'oniston o'zbeklari ijtimoiy hayotida urug'-aymoqchilik mustahkam o'ringa ega. Tarixan ko'p millatli bo'lib kelgan Afg'oniston ijtimoiy hayotida urug', qabila munosabatlari o'ziga xos tarzda shakllangan. Shu bois, Afg'oniston o'zbek qabilalari nomlanishi hamda urug'lar, ularning joylashish hududlariga e'tibor qaratish muhimdir.

Tayanch so'zlar: *etnografizm, to'y, shimoliy afg'oniston, leksika, urug'-aymoqchilik.*

Annotation. This article discusses the tribal system of the Uzbek people in northern Afghanistan and the ethno cultural status of the population. After all, tribalism has a strong place in the social life of the Uzbeks in Afghanistan. In the social life of Afghanistan, which has historically been multi-ethnic, tribal relations have been formed in a unique way. Therefore, it is important to pay attention to the naming of the Uzbek tribes in Afghanistan, as well as the tribes and their location.

Keywords: *Ethnography, Wedding, Northern Afghanistan, Lexicon, Tribes.*

Аннотация. В статье рассматриваются родоплеменной строй узбекского народа на севере Афганистана и этнокультурный статус населения. В конце концов, трибализм занимает прочное место в общественной жизни узбеков Афганистана. В общественной жизни Афганистана, который исторически был многоэтническим, родоплеменные отношения складывались уникальным образом. Поэтому важно обратить внимание на наименования узбекских племен в Афганистане, а также на племена и их местонахождение.

Ключевые слова: *этнография, свадьба, Северный Афганистан, лексика, племена.*

Kirish. Afg'onistonda yetmishdan ortiq turli xil turkiy qabilalar mavjud. Shu kungacha Afg'onistonda yashovchi biron bir millatning aniq statistikasi mavjud emas, negaki aholi aniq ro'yxatga olinmagan. Aholini ro'yxatga olish hozirgi kunda davlat tomonidan amalga oshirilib, elektron kimlik (tazkira) berilmoqda. Ammo yashaydigan xalqlar uchun mavjud bo'lgan taxminiy ma'lumotlarga ko'ra, Afg'onistondagi turkiyzabon turklarning soni sakkiz milliondan to'qqiz milliongacha, asosan Janubiy Turkistonda, jumladan Badaxshon, Taxor, Qunduz, Samangan, Balx, Javzjon, Sarpul, Faryob, Badg'is va Bag'lon viloyatlarida zich yashab kelmoqdalar. Kobul, Bamyon, Parvan, G'o'r hamda Hirotda nisbatan kam o'zbek aholi istiqomat qiladi. Mamlakatning boshqa viloyatlarida ham, masalan: Kapisa, Parvon, Panchshir, G'azni, Uruzgan, Vardak, Qandahorda o'zbeklar yashasalar-da, ular asl tillarini unutib, mahalliy tillarga singib ketgan, faqat ularning qabilalarining nomlari saqlanib qolgan.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Maqolada bayon qilinadigan muammoni yoritishda tavsifiy, tasniflash usullaridan foydalanilgan. Maqolada "Tarix muxtasar turkiston janubi" "Farhang turkey ba forsi sanggulox" "Mushaxxasot najodi turkmanha va o'zbekha" adabiyotlar tahlilga tortilgan.

Muhokama va natijalar. Afg'onistonning etnik holati mamlakatning keng qismlariga tarqalgan o'zbek elatlarining, o'zbek urug'larining Afg'oniston hududi bo'ylab tarqalish joylarini guruhlab ifoda qilib berilgan.

Balx viloyati: Elbuxdi qabilasi (Elboqdi degan so'zdan kelib chiqqan), Nuqoychi, Balxoni, Qorabo'yin, Bo'ri, Qazzoq, Yuduq, Laqay, Qo'ng'iro't, Dilmar, Rishkon ya'ni Arishkon (Arishqon) Mo'g'ul, Tiger yo Toygar, Qipchoq, Sariq, Ol-Temur, Baloni, Xitoy, Juduk, O'n Boy, Qaroteri, Achomoyli, Qo'chi va boshqalar. **Badaxshon viloyati:** Barlos, Ilmboyi, Yaftal, Besh Qur, Qalamuq, Peshshayi, Olti Jalov, Mug'il, Qirg'iz, Turgalay, Chata, Tishkon, Bekho, Uyg'ur, Arg'un, Oqbuloq, Yovul (Yulo), Saroy, Qirmishi, Qarluk va boshqalar, Arlat. **Taxar viloyati:** Berka (Burka) Qarluk, Mo'g'ul, Bigiho, Laqay, Chichka, Saribash, Tug'ul, Yomchi, Asqalan, Qo'ng'iro't, Qizilbosh, Saroy, Sujoni, Aymoq, Quchin, Minjar, Yangi Tag'on va boshqalar Qunduz viloyati: Qipchoq, Qo'g'iro't, Xitoy, Churoq, Qarluk, Bek, Do'rmon, Chechakka va boshqalar. **Samangan viloyati:** Qo'g'iro't, laqay, Uyg'ur, Bek, Aymoq, Totar, Chig'atoy, Qipchoq va boshqalar. **Bag'lon viloyati:** Qo'ng'iro't, Do'rmon, Totar, Mo'g'ul, Laqay, Qaraqo'zi, Baliqchi, Saqob yo Saqlab, Cho-cho yo Chachaho,

Noiymon, Bek, Burka, Pashshaye, Mardot, Choruq, Xitoy, Chichka, Qo`rchin, Qo`chi, Oq qo`ng`irot, Sariq qo`ng`irot, Orlot, Yomchi, To`rqul, Qaracha, Minjar, Saroy va boshqalar. **Juzjon viloyati:** Qarluq, Qipchoq, Bek, Qaraye, Qarshi, Ayoq, Yuzbegi, Orlot, To`g`ali, Mo`g`ul, Yetti Urug`, Bayot, Qoraqalpog`i, Qaraqo`ng`iroti, Laqi, Quqa, Turkman og`ayin, Uyg`ur, Tatar, Kikchi, Besh bola, Qo`chin, Temuriy, Pashshaye, mang`it, saroy, qumsoy va boshqalar. **Saripul viloyati:** Lochin, Qoraqo`zi, Aldol, Yuzbegi, Zikel (Izg'il), Pashshaye, Qorajig`, Qipchoq, Xalaj, Cho`langar, Dog`li, Totar, Shamlig`, G`ozi (G`ozi), Orlat, Etak, Jabas, Qara sirx, Tibir, Tog`ay, Chalma, Bek, Ozariy, Saroy, Menjar, Burqut, Yomchi, Qizilbosh va boshqalar. **Foryob viloyati:** Olchin, Tavakali, Qipchoq, Ko`ki, Sariqamish, Bek, Orlat Boyqaro, Quchoni, Qarluq, Naji, Orlat Bo`yintirig`, Arzulug`, Bo`ri, Berka, Chuvali yo Jovali, To`ymas, Bek Qaramon, Chig`atoy, Qozoq, Yetti urug`, No`g`uli, Besh Qora, Qorag`o`yli, Peshaye, Bimog`li, Sorbon, Jamshidi, Jonkishi, O`n g`ajit, Chumat, Xalij, O`g`uz, Qiyot, Aymoq, Jalayer, Uyrot, Afshor, yo Afshar (Oshar), Ozariy, Pugoni, Taylon, qaroye, yuzbegi, xitoy, yettisarluq, tegin va boshqalar, Arlat.

Afg`oniston etnik jihatdan ko`pmillatli xalq ekanligini yuqorida ta`kidlab o`tdik. Bu holat barcha jarayonlarda, xususan, hudud etnografiyasi, etnografizmlarida ham integratsion holatni namoyon qiladi. Hududda istiqomat qiladigan etnik xalqlar: pashtun, turkman, tojik, o`zbeklarning to`y-marosim etnografizmlarida ham uyg`un holatlarni kuzatishimiz mumkin. Jumladan, turkman, tojik xalqlari to`y-marosim etnografizmlari hudud o`zbeklari etnografizmlari bilan uyg`unlik hosil qilishi barobarida, va aksincha, o`ziga xosliklarini to`la darajada saqlab qolgan. Quyida Shimoliy Afg`onistondagi tojik hamda turkman xalqlari to`y-marosim urf-odatlarini bayon qilgan holda fikrimizni davom ettiramiz.

Sovchilik jarayoni tojiklarda “gap zani” – sulh tuzuvchilar, bitim tuzuvchilar yoki asokoli ya`ni oqsoqollar deb nomlanadi. Bunday deyilishiga sabab, sovchilikka odatda qariyalar borishgan. Tojik elatlarida unashtirish to`yi “Fotihayi to`yi” deb nomlanadi. Unashtirish jarayonida kuyovning ota-onalari kelinga boshdan-oyoq sovg`lar, kiyim-kechaklar taqdim qilishadi hamda bu “sarupo” deb nomlanadi. Aynan shu jarayon Shimoliy Afg`oniston o`zbeklari etnografizmlarida “sarpo”, “sarpoy” nomlari bilan ataladi. Tojik elatlarida kelinning uyiga kuyov tomonidan yog`, guruch, qo`y go`shti yuboriladi. Bu an`ana hudud o`zbeklariga ham xosdir.

Afg`onistonlik forsiyzabon tojiklarda to`y asosan “to`y”, “to`y arusi” deyiladi. Darhaqiqat, to`y deb ataluvchi so`z anglatgan marosimlar hamma vaqt hamma joyda kishilarning talabi, ehtiyoji bilan o`tkazilar ekan, ushbu hayotiy hodisaning turli elatlar va xalqlar va millatlardagi vujudga kelish tarixi, shakllari, tarixiy jihatdan kasb etgan xususiyatlarini o`rganish, uning tarkibida saqlanib qolgan umuminsoniy, milliy va mahalliy ijobiy an`analarni saqlab qolish qoloq, davr talablariga mos kelmaydigan jihatlarni isloh etish, kamxarajatli, ixcham to`ylar qilishga xalqimizni odatlantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Tarixiy manbalarda saqlanib qolgan ma`lumotlarga qaraganda, “to`y” atamasi turkiy so`z bo`lib, “toy” yoki “qurultoy” shaklida mo`g`ullar va chig`atoy xonlari davrida ham keng qo`llanilgan. Tadqiq etilgan aksariyat ma`lumotlar asosida, “to`y” – qadim zamonlardan beri doimo katta jamoa, yuqori martabali katta hajmdagi yig`in, cheklanmagan miqdordagi ziyofat va dabdaba bilan uzviy bog`liq bo`lgan odatligi aniqlandi. O`zbek to`y marosimlari davrlar o`tishi bilan qisman o`zgarib borgan va har bir etnik guruhda o`ziga xos xususiyatlari bilan o`zaro farq qiladi. Qadimdan meros bo`lib kelayotgan to`y marosimlari islomgacha va islomdan keying ayrim magik xarakterga ega bo`lgan udumlarning hozirgi zamonaviy odatlar bilan qorishib ketganligini millatlar o`rtasidagi aloqalarning globallashuvi natijasidir. Jamiyatning asosiy bo`g`ini hisoblanmish oila munosabatlari nikohdan boshlanadi. To`y jarayonini “Yasavul” boshqaradi hamda to`y bazmida kuyov “sha” yoki “shah” – podshoh nomini oladi. To`y marosimi nihoyasida kuyovning soch olish udumi bajariladi. Bunda kuyovga yangi boshdan-oyoq kiyimlar taqdim qilinadi. Nikoh to`yidan oldin mulla chaqirilib nikoh o`qitiladi. Mullaning yoniga bir kosa suv, uning ustiga non qo`yiladi. Bu suv “nikoh suvi” yoki “obi nikoh” deb nomlanadi. Kelin nikoh o`qish jarayonida qatnashmaydi, uning yoniga bir kishi “padarvakil” buni “vakilota” ham deb ataydilar hamda ikki odam shohid borib “vakilota”ga qiz o`z roziligini va nafsiga vakil tutganini so`rab va bu jarayonga guvoh bo`lib keladi. Buni “shohidvakil” yoki “shohidlar” deb ataydilar. Shu guvohlar va “vakilota” gaplariga asosan mulla nikoh o`qiydi. Afg`oniston o`zbeklarida nikoh o`qish jarayoni shu holatda bo`ladi.

Shimoliy Afg'oniston etnik elatlari orasida turkmanlar ham salmoqli o'rinni egallashadi; ularning soni taxminan 2 millionga yaqin. Lekin bu haqida aniq ma'lumot mavjud emas. Shu bois bu hudud turkmanlarining ham o'ziga xos tarzdagi to'y marosimlari shakllangan. Turkmanlarda to'y boshlash jarayoni qarindoshlik aloqalarini bog'lovchi kishilar orasidagi kelishuvdan boshlanadi. Ya'ni ikki kishi o'zaro quda bo'lmoqchi bo'lsa, dastlab kelishib olishadi, undan so'ng kelin yoki kuyov bu haqida bilishadi. Shu holatni alohida qayd etish o'rinli, turkmanlarda kelishuv jarayonini birinchi bo'lib erkaklar amalga oshiradi.

Ayollarning dastlab sovcilikka borishlari bilan o'zbek elatlari bu jihatdan farqlanadi. Ba'zi holatlarda bo'lajak kelin yoki kuyovning qanday ekanligini uning yaqinlari to'y kuni bilishadi. Ammo turli etnik guruhlarining qiz tanlash kritiriyasi (me'yori) bir-biridan farq etadi. Bunga ko'ra kelin bo'ladigan qizning bo'y-basti va andomiga va uning hunarmandchiligi va ish bilarmonligiga ko'ra ham alohida baho beriladi. Misol sifatida Pushtun yigitlari ko'pincha jismoniy jihatdan to'liq, semiz, sochlari uzun, ko'zlari katta bo'lgan qizlarni yoqtiradi. O'zbeklarda esa qizlarning husni jamolidan tashqari ularning qolin-gilam to'qish, tikuvchilik va pazandalik kabi mahoratlariga ahamiyat beriladi. To'ygacha bo'lgan urf-odatlar ham kelishuvdan so'ng bajariladi. Hudud turkmanlari ham o'zbek elatlari kabi to'yga tayyorgarlik ko'rish uchun maslahatga yig'iladilar, bu maslahat, "Kengash to'y" deb yuritiladi. "Kengash to'y"da kerakli narsalar haqida maslahatlashib olishadi. Hudud turkmanlarida to'y marosimining asosiy qismi kuyovnikida o'tkaziladi. Ba'zi holatlarda kelinning uyida ham to'y o'tkaziladi. To'y marosimida kelinni kuyovnikiga olib borish uchun taxtiravon ya'ni kajava tayyorlaydilar. Turkmanlarda kelinni dugonalari bilan birga gilam yo qolinga o'rab kajavaga solib erkaklar kuyovning uyiga olib borishadi. Shuningdek, kelinni kuyov qishlog'iga olib ketadigan paytda kelinning oila va yaqinlariga bog'liq kishilar tamonidan "Kesak otish" jarayoni boshlanadi. Bu marosimda yosh bolalar ramziy ma'noda kesaklarni otishadi. Afg'oniston o'zbeklarining ayrim hududlari (Javzjun viloyatining Shiburg'on mahallalari va qishloqlari)da, pashtun xalqining (Balx viloyatining Balx tumanida) aholilari orasida to'y marosimlarida "kesak otti" jarayoni hali ham kuzatiladi.

Qalliq, "Qayliq", "qallig" deb ham ishlatiladi

Biror yigitga unashtirilgan qiz, shu yigitga nisbatan aytiladi, "**qalliq o'yin**" unashtirilgan qiz bilan kuyovning nikoh to'yigacha, shariatga muvofiq ravishda, o'zaro uchrashib turishi.

Qo'shilish. "**qing'ilbozi**" deb ham ishlatiladi. Bu udum Afg'oniston o'zbeklari orasida kelin va kuyovga nikoh to'yidan oldin o'zaro birga bo'lish uchun ruxsat berish marosimi, bu urf shariatga muvofiq ravishda har hafta juma kechasi yigit qizni uyiga shirinliklar va sovg'alar olib uchrashish uchun borib turadi. Qallig' o'yinga boradigan kechasi o'zi bilan meva va quruq meva, shirinliklar olib boradigan rasm-rusm "qalliq meva" deb ataladi.

Afg'onistonlik tojik va pashtunlar orasida qallig' o'yin va qallig'ga borishni "qing'ilbozi" deb ataladi. Ba'zan ayrim hollarda qalliq o'yini natijasida qiz ota uyda katta to'y bo'lmasdan 2-3 farzandga ega bo'ladi. Ushbu udum Foroy viloyati Andxuy tumanida hozirgacha uchraydi, chunki Andxuy tumanida o'zbeklar turkman xalqi bilan birga aralash – bir mintaqada yashab kelmoqdalar. Afg'onistonlik turkmanlarda qalliq udumi bo'lmagan. Ular orasida kelin va kuyov uylangunga qadar bir-birlarini ko'rish va uchrashuvi mumkin emas, shuning uchun Andxuy o'zbeklari orasida ham qalliq o'yini rivojlanmaganligi turkmanlar urf-ana'nasi ta'sirida bo'lishi mumkin. Andxuy tumanida unashtirilgan kuyov nafaqat qilliq o'yinga bormaydi, balki kelinning oila a'zolari bilan nikoh to'yi o'tkazilguncha qayinota, qayinona, qayinaka, qayinopa va boshqa kelinning yaqinlari bilan yuzma yuz bo'lmaydi, u ularni ko'rgan paytda ko'zdan uzoqqa qochadi.

Afg'onistonda guruhi to'ylar:

Qalin miqdori Afg'oniston o'zbeklari, ayniqsa Foroy viloyatining Andxuy tumanida besh ming bilan o'n besh ming AQSH dollariga teng mablag' va bundan tashqari kelin uchun kamidan 50 yo 100 gramm oltin taqinchoqlarni yigit tomonidan ta'minlash kerak bo'ladi, ma'lumki dunyoning har yerida bo'lgandek, yoshlar oliy ta'lim olishi, oila tashkil etish uchun uy qurish yoki uy sotib olish, mashina, uy anjomlarini tayyorlash har bir yigitni hayotida zarur bo'lgan bosqichlar hisoblendi, tabiiyki, bular uchun katta mablag'ga ehtiyoj mavjud. Otasi boy va badavlat bo'lgan kishilar uchun ushbu maqsadlarga erishish oson, ammo kam ta'minlangan oilalardan kelib chiqqan yigitlar bu shartlarni to'ldirish uchun mehnat qilishlari lozim. Afg'onistondek mamlakatda ish ham

osonlik bilan topilmaydi, shuning uchun yigitlar Saudiya Arabistoni, Turkiya, Eron va Pokiston kabi chet mamlakatlarga ishlash uchun ketadilar va qalin mablag'i va to'y xarajatini qoplashi uchun yillarcha mashaqqatli ish sohalarda mehnat va zahmat chekadilar. Shuning uchun bu kabi yigitlarning yoshi uylanguncha 30 – 40 yoshga qadar yetib boradi. So'nggi yillarda Afg'onistonning shiya mazhabli hazora xalqi orasida kam ta'minlangan yigitlarga uylanishda yordam ko'rsatish uchun guruhiiy nikoh to'y marosimlari bir jamg'arma yo'badavlat kishilar tomonidan yo'lga qo'yilgan. Bunday to'y marosimida bir kunda va bir to'y xonada 100 va undan ko'proq uylana olmay yurgan yigit qizlar bir-biriga nikohlanib to'y o'tkaziladi. Bu esa uylanish va oila qurish shartlarni kam ta'minlangan yigitlar uchun ancha qulaylashtiradi.

Hozirgi kunda ularga ergashib ushbu an'ana Afg'onistonning boshqa etnik guruhlarini jumladan, Foryob viloyatining o'zbeklari orasida ham shakllanib kelmoqda. Ayrim to'y-marosim udumlari hududdagi barcha elatlar uchun umumiy va mushtarakdir. Jumladan, "Kelin belbog'", "Po'ta tutdi", "Taxt jami", "Ijob qabul" "Shoh Kani yoki Shoh Geh Kuni" kabi udumlar barcha elatlarda faol amalga oshiriladi.

Kelin belbog'i. Afg'oniston tojik xalqlarida kelin uydan chiqishidan oldin kelinning otasi qizini yashil ro'molchaga kulcha non o'rab, unga duo beradi. Bu esa afg'onistonlik o'zbeklarda "kelin belbog'i" deb yuritiladi. Kelinning xonadonida to'y marosimi o'tgach kelin kuyovning uyiga uzatilayotgan paytda otasi kulcha tugilgan yashil rangli ro'molni qizining beliga bog'lab xayrlashib, duo beradi.

Afg'oniston tojik xalqida kelinni otasinikidan olib kelish paytda ot yo' mashinalarda shaharga olib borib quvonch bilan "shorgasht" (shaharni kezdirish) marosimi bo'lib o'tadi, bu udum o'tmishdan kelin va kuyovni olib ketayotganda arqon tutib yo'l tutadilar, kuyov kelinni uyiga olib ketayotganida yo'ldagi yigitlar tomondan ularni o'tkazmaslik uchun to'siq qo'yish jarayoni. Yigitlar belbog' yoki sallalarini olishib, ikki uchidan tutishib, yo'lni to'sishadi. Bunda "yo'l bering" deb achchiqlanmoq, yo' ularning po'talaridan zo'rdan o'tib ketmoq maqbul emas. Kuyov tomonidan bir kishi ularga ma'lum miqdorda pul berib, to'siqni olishni iltimos qiladi, jarayon yo'lni to'suvchilar rozi bo'lishguncha davom etadi. Bu sho'xchan va qiziqarli, hazil-huzul bilan o'tadigan urf-odatlardan hisoblanadi.

Shoh Kani yoki Shoh Geh Kuni. To'yning ertasi kuni kechqurun kuyov va kelin faqat qisqa vaqtga kelinning ota-onasining uyiga borishadi va qaytib kelishadi, bu Shoh Kani yoki Shoh Geh Kuni deb nomlanadi, shuningdek, shu kuni rang-barang quriq mevalar va shirinliklar bilan turli xil pishirilgan ovqatlarni "Noshtoiy" nomi bilan uni kelinning uyidan kuyovning uyiga olib kelishadi, bu sifat jihatidan juda yaxshi va juda zo'r. Garchi bu ovqatlar kelin va kuyovga kelganda tayyorlansa-da, ular juda katta va xilma-xil bo'lib, ularni kuyovning oilasidan g'urur va iftixor sifatida yaqin do'stlariga tarqatadilar. Bu udum Taxor, Qunduz va Badaxshon viloyatlarida afg'onistonlik o'zbeklar orasida qo'llanilib kelingan, chunki nomidan ma'lumki, fors- tojik xalqidan o'zbeklarga o'tib kelgan.

Taxtjami forscha so'z bo'lib o'zbeklar "taxtyig'di" deydi. Kelin to'yidan bir-ikki kun keyin xotin-qizlar yig'ilib ko'rpa-to'shaklarni yig'ish marosimi. Bunda ikki tomon qudalarning yaqinlariga ziyofat beriladi hamda kuyov tomondan sovg'a olib kelganlarga qayta sovg'a-salomlar in'om etiladi.

"Taxtjami" afg'onistonlik tojik xalqida to'ydan bir necha kun - bir hafta o'tgach, kuyovning uyida ziyofat uyushtiriladi, unda kelin va kuyovning oilasi, qarindoshlari va do'stlari qatnashadilar, shuningdek, mehmonlar kelin va kuyovga sovg'alarini taqdim etishadi, bu marosim ziyofat, qo'shiqlar, raqs va bazm bilan tugaydi.

Xulosa

Bugungi kunda to'ylar shu qadar uzoq vaqt o'tkazilmayapti, qishloqlarda va mamlakatning chekka hududlarida to'ylar uch kun- bir hafta davom etadi, shuningdek, Kobul, Herot, Mazorisharif kabi katta shaharlarda to'ylar faqat kun va tun orasida o'tkaziladi, Garchi to'y marosimlarini o'tkazish qisqartirilgan bo'lsa-da, lekin yuqorida aytib o'tilgan barcha urf-odatlarini hisobga olgan holda, u ixcham va aniq tarzda o'tkaziladi.

Afg'oniston ko'p elatli mamlakat bo'lib, hududdagi aholi bir-birlari bilan doimiy aloqada bo'lishi natijasida ularning urf-odatlari mushtaraklik hosil qilgan. Hududning etnomadaniy holati,

to'y-marosim etnografiyasi urug'-elatlariga mansublikka qarab turli-tumanlikni va o'ziga xoslikni tashkil etadi. Shu jihatdan Afg'oniston o'zbek urug'lari, ularning joylashuvi haqida yuqorida ma'lumotlar berib o'tdik. Afg'oniston o'zbeklari etnomadaniy holati, ayniqsa, ularning etnografizmlari borasida hali to'la darajada tadqiqotlar olib borilgani yo'q. Shu bois yuqoridagi ma'lumotlar hudud aholisining etnografiyasi, etnografik leksikasini o'rganishda o'ziga xos tarzda muhim deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. On the distribution of Turk tribes in Afghanistan. An attempt at a preliminary classification by Gunnar Jarring Lund. Printed by Hakan Ohlsson, 1939. Leipzig, Otto Harrassowitz.
2. Major C.E.Yate .C.S.I, Northern Afghanistan Or Afghan Boundary Commission, University Of California, 1993.
3. Burhoniddin Nomiq, Turk va Mug'il, Bunyd farhangi bahor mayhan, 1398 hijri shamsi Kabul Afg'niston.

4. عصمت الله عثمانی (مشخصات نژادی ترکمن ها و اوزبیکها) 1388 هـ ش کابل، مطبعه کاروان
5. تاریخ مختصر تورکستان جنوبی، بهرالدین شارق، چاپ انتشارات خراسان، کابل: 1395.
6. فرهنگ تورکی به فارسی سنگلاخ، تألیف میرزا مهدی خان استرآبادی، مقدمه، مقابله و تصحیح توسط دکتر حسین محمد زاده صدیق، نشر اختر، 1394.
7. تلاش مقدماتی در جهت دسته بندی اقوام تورک افغانستان توسط گوناریارینگ ترجمه جلالیر عظیمی 1970.

Наишга проф. Б.Менглиев тавсия этган

МУАЛЛИФ ОБРАЗИ: ЛИНГВОПОЭТИК ТАЛҚИН

Турғунов А. (Тошкент давлат Вебстер университети)

Аннотация. Мақолада фикр юритилган муаллиф образи асарда тасвирланган дунёни бошқарувчи, яъни уюштирувчидир. Баёнда ҳикоя қилувчи каби конкрет шахс тарзида намоён бўлади. У асардаги оламни муаллиф каби ичкаридан туриб, аниқ кузатувчи сифатида ёритади. Аммо баъзи асарларда муаллиф мутлақо йўқ бўлиб кўринади. Бу эса ижодкорнинг маҳоратини кўрсатишда таянч манба вазифасини ўтаган.

Таянч сўзлар: лингвопоэтика, муаллиф образи, эмоция, сахнавий баён, эпик баён, ровий образи.

Annotation. The image of the author considered in the article is the ruler of the world described in the work. In the narrative, the narrator is seen as a specific person. He illuminates the world of the work from the inside as an author, as a clear observer. However, in some works the author seems to be absent. This served as a source of support for the artist's skills.

Key words: linguopoetics, author's image, emotion, stage expression, epic expression, narrator's image.

Аннотация. Рассматриваемый в статье образ автора является описанным в произведении властителем мира. В повествовании рассказчик рассматривается как конкретный человек. Он освещает мир произведения изнутри как автор, как ясный наблюдатель. Однако в некоторых работах автор, кажется, отсутствует. Это послужило источником поддержки навыков художника.

Ключевое слова: лингвопоэтика, авторский образ, эмоция, сценическая экспрессия, эпическая экспрессия, образ рассказчика.

Бадий асар нутки билан боғлиқ муаммоларга оид кўплаб терминлар учрайди. Ундаги воқеа-ҳодисалар баёнида қаҳрамонлар хатти-ҳаракати ҳақида кимдир ҳикоя қилади. Биз унинг қилган ҳикояси орқали асарда тасвирланган воқеа ҳамда образлар фаолияти билан танишиб борамиз. Бу ҳолат адабиётнинг ривожланиши билан боғлиқдир. Бу шакл мумтоз адабиётимиз намояндалари фаолиятида ҳам кўзга ташланади. Бадий асарда образлар хатти-ҳаракати ва нутқий муносабатларини бошқариб турадиган кенг қамровли нутқ шакли аҳамиятли. Ҳар қандай нутқ ўз субъектига эга бўлгани каби шу нутқнинг ҳам эгаси бор. У эпик асарларда ровий, ҳикоячи, баёнчи, муаллиф тарзида намоён бўлади. Бу каби шакллар китобхонда муаллиф образи ҳақидаги таассуротни пайдо қилиши табиий.

Баён ҳолисона олиб борилган асарларда муаллиф шахси иштироки ўқувчи учун сезилмаса-да, мутолаа жараёнида муаллиф ҳақидаги умумий тушунча шакллана боради. Биз

ҚарДУ ХАБАРЛАРИ

Илмий-назарий, услубий журнал

**Қарши давлат университети кичик босмахонасида чоп этилди.
Манзил: 180003, Қарши шаҳри, Кўчабоғ кўчаси, 17.**

Индекс: 4071

Теришга 05.09.2021 йилда берилди.
Босишга 24.09.2021 йилда рухсат этилди.
28.09.2021 йилда босилди.
Офсет қоғози. Қоғоз бичими 60x84, 1/8.
Times New Roman гарнитураси.
Нашриёт ҳисоб табағи 20,25.
Буюртма рақами: № 38.
Адади 100 нусха. Эркин нархда.